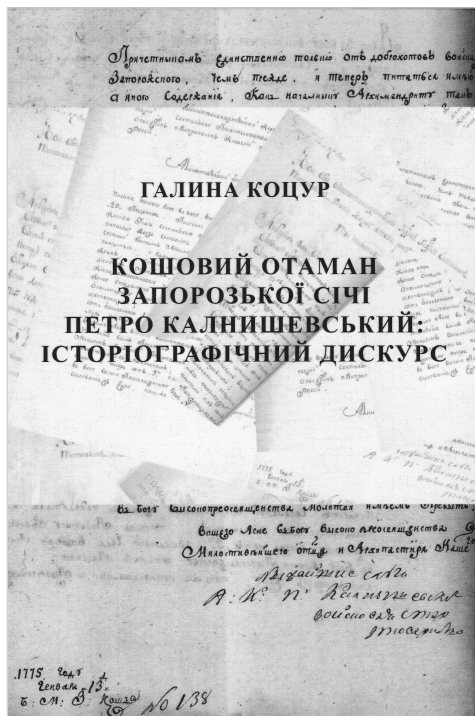

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ

Коцур Г.
КОШОВИЙ ОТАМАН ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ
ПЕТРО КАЛНИШЕВСЬКИЙ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ
ДИСКУРС. – К.; ЧЕРНІВЦІ: КНИГИ-XXI,
2017. – 480 с.

Українська історія має чимало постатей, котрі вже сторіччями привертають до себе увагу з огляду на вагомість здійсненого, незбагненність біографічного, з усією складністю, із правдивими джерелами та потребою цілісного сприйняття, державного й людського. Контекст боротьби чи її відсутності у відносинах Україна – Росія тривалого часового поля особливо посилює увагу до тих, хто в них проявлялися. Таким є П.Калнишевський – останній кошовий отаман Запорозької (Нової) Січі, власне головний герой історіографічного дослідження Галини Коцур. Про нього чимало написано і звано, та водночас,

фактично, перед нами перша комплексна монографія історіографічного життєпису П.Калнишевського, в якій осмислено й запропоновано читачеві науковий доробок української та зарубіжної історіографії з проблеми. Окреслюючи актуальність, авторка справедливо привертає увагу до трьох чинників. Акцентує на необхідності вивчення життя та діяльності П.Калнишевського «як системного поєднання історичного, діяльнісного, соціально-психолого-індивідуального, культурного тощо у багатовимірному розвитку особистості» (с.7), на важливості духовних авторитетів у сьогоденні, розумінні тягlosti експансіоністської політики Росії щодо України (с.7–8). Саме такий підхід, зі врахуванням методологічного інструментарію й новітніх джерел, став запорукою важливості в теоретичному і практичному вимірах рецензованої праці.

Постать, про яку йдеться в монографії, безумовно, багатогранна, яскрава індивідуальність, тож увага до неї істориків упродовж тривалого часу природна. Аналізований матеріал та авторські судження вміщено у три основних історіографічних періоди: кінець XVIII – початок XX ст.; 1920-ті рр. – 1991 р.; 1991–2019 рр. (с.13). За словами Г.Коцур, «історіографія проблеми пройшла у своєму розвитку складний

і суперечливий шлях: від перших спроб документалізації знань до формування наукової школи істориків-документалістів, від антикварної до потужної археографічної діяльності, від ностальгічних ідей про автономію до національної та державницької ідей, обґрунтування самобутності історії українського народу, її тягlostі» (с.64). Як справедливо зазначається, із проголошенням незалежності України докорінно оновилися тематика наукових студій, вітчизняна історіографія інтегрувалася у світову. Саме у цей час постать П.Калнишевського дедалі більше привертала увагу фахівців. Так, його біографію та родовід відображено в публікаціях Л.Гісцової, В.Грибовського, Д.Кулиняка, Г.Коцур, Ф.Сахна, Ю.Шовкуна. Щодо світоглядно-морального портрету, державно-політичної, адміністративної діяльності кошового авторка виокремлює праці О.Апанович, А.Коцура, В.Кривошеї, О.Салтовського, Б.Сушинського, Ю.Фігурного та ін. Серед істориків, котрі відобразили у своїх дослідженнях питання соціально-економічного розвитку Січі, господарської діяльності П.Калнишевського – С.Андреева, О.Бачинська, А.Бойко, В.Брехуненко, Я.Верменич, Ю.Головко, В.Горобець, І.Грозовський, О.Гуржій, С.Краснобай, Ю.Мицик, О.Мірущенко, В.Нечитайло, С.Плецький, В.Полторак, Г. і Ф. Турченки, Т.Чухліб, І.Шульга, В.Щербак та багато інших. Щодо військового мистецтва, участі запорожців і, зокрема, П.Калнишевського в російсько-турецьких війнах XVIII ст., авторка аналізує праці О.Апанович, С.Андреевої, В.Бережинського, Т.Гончарука, О.Іващенко, Д.Кулиняка, Н.Нікуліної, І. та Г. Сапожникових, В.Сергійчука, А.Сокульського, С.Плецького, О.Путра, Ю.Чиженока, Ю.Федоровського. А з-поміж дослідників феномену благодійності козацтва та особисто П.Калнишевського – А.Бровко, Г.Діброва, Н.Колосова, А.Коцур, В.Коцур, Г.Коцур, О.Кузьмук, Ф.Ступак, Ю.Шовкун, С.Шумило та ін. (с.97).

Наголошуючи на відсутності у сучасній історичній науці єдиного концепту щодо універсальної схеми класифікації історіографічних джерел, авторка пропонує дванадцять їх груп, ретельно аналізуючи, підсумовуючи, що кожна з них дозволила простежити еволюцію конкретних результатів вивчення актуальних питань теми з кінця XVIII – до початку XXI ст.

На наш погляд, глибоке занурення у проблему дослідження ставить більше питань, аніж прямих відповідей. На це історикиня вказує окремими заувагами, починаючи, власне, із наукових дискусій щодо дати, місця народження та родоводу П.Калнишевського (підрозділ 2.1) і завершуючи ґрунтовну історіографічну студію висновком, що «поглиблене дослідження, узагальнення історіографії життєпису останнього кошового отамана залишається актуальним і важливим завданням українських істориків» (с.412). Також важлива публікація повної збірки документів та матеріалів про П.Калнишевського, позаяк після оприлюднення попередніх минув час, а нині виявлено десятки нових джерел.

Чи не перше, що найбільше привертає увагу у праці – сама постать П.Калнишевського. Адже попри його діяльність як кошового отамана, господаря, благодійника, тривалий соловецький період і земний шлях у майже 113 років, він у 2008 р. канонізований УПЦ КП (як Петро Багатостраждальний), у 2015 р. – УПЦ МП (як праведний Петро Калнишевський). Друге – уміння грамотно вибудувати історіографічну працю. Наскрізно, фактично в кожному із запропонованих шести розділів, починаючи від історіографії, джерельної бази та методології дослідження через висвітлення в історичній літературі біографії П.Калнишевського, світоглядно-моральний портрет (історіографія, інтерпретація економічної політики кошового отамана, бачення дослідниками його військової діяльності, погляди на благодійництво тощо) відчувається зв'язок історичної

науки з розвитком суспільства, рівнем бачення проблеми. І третє – чіткість, логічність, ясність викладу матеріалу, вагома висновкова частина. Авторка не лише описує – вона дискутує, акцентує на тому, що сучасна українська історіографія прагне критично переосмислити нібито вже загальновідоме, запрошує до участі в розмові читача.

Метою дослідження визначено «виявлення та історіографічний аналіз комплексу публікацій кінця XVIII – початку XXI ст. про кошового отамана Запорозької (Нової) Січі П.Калнишевського; розгляд особливостей висвітлення зазначеної теми, враховуючи методологію та стан, повноту, достовірність вивчення проблеми; з'ясування недосліджених, недостатньо вивчених питань і вироблення рекомендацій щодо розробки теми в майбутньому» (с.8). У своїй праці Г.Коцур успішно досягає цієї мети шляхом тривалої, уважної, копіткої роботи зі збору та осмислення історіографічних джерел, новітньої методології й загалом високої фахової майстерності.

У світлі сказаного привертає увагу новизна пропонованого дослідження. Як цілком слушно виокремила авторка, уперше «у вітчизняній та зарубіжній історичній науці здійснено системний і комплексний аналіз історіографії теми; відображаються провідні тенденції та окремі закономірності розвитку історичних знань щодо поста-ті останнього кошового отамана Запорозької Січі П.Калнишевського, їх загальні та специфічні риси протягом різних періодів вивчення даного питання, досягнення в умовах сьогодення; введено до наукового обігу широке коло нових історіографічних джерел; залучено найновіші дані, які не підлягали історіографічному аналізу та на основі яких концептуально переосмислено низку оцінок, стереотипних тверджень, висновків, які домінували в історіографії; виявлено та спростовано ряд фактологічних та аналітичних розбіжностей, що стосуються дослідження багатосторонньої діяльності П.Калнишевського». Низку положень удосконалено й уточнено.

Помітною рисою монографії Г.Коцур стало те, що, показуючи шляхи до наступної розробки теми, авторка неодмінно висловлює власне бачення, а це також є ознакою глибокої зрілості її як дослідниці. Зауважимо ще й близьке професійно-родинне коло істориків, до якого вона належить. Це вже школа, і традиція.

На наш погляд, наукова праця набула б більшої глибини й інтересу, якби в ній ширше використовувалися досягнення інших наук, наприклад психології, лінгвістики та ін. Також не зайві фото-, відеоматеріали шляхами П.Калнишевського.

Тож перед нами актуальне історіографічне дослідження, яке безперечно викликає інтерес. Воно цікаве фахівцям, а також любителям історії. Загалом же монографія Г.Коцур стала доброю даниною шани як П.Калнишевському, так і тим, хто прагнув донести до людей правдиву історію, застерегти від необдуманих виборів та рішень, показати трагедію слабкості й силу благочестя людського.

Леся Алексієвць

докторка історичних наук, професорка, професорка кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства,
Тернопільський національний педагогічний університет ім. В.Гнатюка
(Тернопіль, Україна), lmalex@tnpu.edu.ua

Микола Алексієвць

доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства,
Тернопільський національний педагогічний університет ім. В.Гнатюка
(Тернопіль, Україна), malexiyevets@tnpu.edu.ua

Ірина Федорів

кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства,
Тернопільський національний педагогічний університет ім. В.Гнатюка
(Тернопіль, Україна), feirol@i.ua